

Sytuacja retoryczna, *czyli otoczenie buduje znaczenie*

MONIKA GRZELKA

AGNIESZKA KULA

KARTA SCENARIUSZA

WPROWADZENIE

Zastanawiamy się czasem, dlaczego nie udało nam się przekonać kogoś do czegoś. Albo dlaczego ci, do których mówiliśmy, sprawiali wrażenie nieobecnych i nieco śpiących... Wydaje nam się, że byliśmy przygotowani (lista mocnych argumentów), wiemy, że ćwiczyliśmy przed lustrem, że przecież się staraliśmy!

Pierwszy warsztat poświęcamy sytuacji retorycznej – właśnie po to, by zminimalizować straty, by pomóc odpowiedzieć na pytania, których często sobie nie zadajemy: Do kogo mówimy? Kim jesteśmy, gdy mówimy? Gdzie i kiedy przychodzi nam mówić? Zaproponowane ćwiczenia mają dowiedzieć, że banalnie brzmiące kwestie często nie są aż tak proste, a uważna, wręcz detektywistyczna czasem praca nad kolejnymi elementami wystąpienia przyniesie odpowiednie rezultaty.

CELE

- Uwrażliwienie na okoliczności towarzyszące wypowiedzi
- Poznanie elementów sytuacji retorycznej
- Refleksja nad znaczeniem elementów otoczenia dla budowania sensu wypowiedzi
- Rozumienie skuteczności wypowiedzi jako wyniku jej dostosowania do sytuacji komunikacyjnej

PAKIET WIEDZY

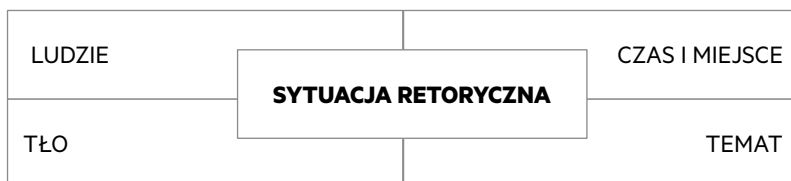
Znaczenie każdej wypowiedzi powstaje poprzez połączenie wielu czynników. Są to, oczywiście, właściwości językowe użytych elementów oraz ich pozajęzykowe otoczenie. Sens powstaje właśnie dzięki jednoczesnemu oddziaływaniu obu tych sfer – wypowiedzi i kontekstu.

Wśród właściwości językowych wymienić można:

- formy gramatyczne (np.: tryb rozkazujący dla czasowników, wołacz dla rzeczowników czy stopień najwyższy dla przysłówków),
- dobór odmiany stylowej (np. sformalizowanego stylu urzędowego czy swobodnego stylu potocznego),
- znaczenie i konotacje (sens wyrażony choćby definicją w słownikach oraz znaczenie wynikające z użycia kulturowych czy społecznych).

Chcemy, żeby nasze słowa miały taką skuteczność, jaką założyliśmy wcześniej: żeby pocieszenie przynosiło komuś ulgę, żeby polecenie zostało wykonane, żeby pytanie zyskało odpowiedź, żeby żart rozbawił, a uzalenie wywołało czyjeś współczucie. Samo nadanie kształtu formalnego (gramatyczno-semantycznego) jednak nie wystarczy, ponieważ komunikat będzie niekompletny, jeśli nie przewidzimy **okoliczności naszej wypowiedzi**. Warto zauważyć, że wcześniejsze przygotowanie wypowiedzi, nawet najdoskonalsze jej opanowanie i świetne wygłoszenie – jeśli nie będzie dostosowane do okoliczności – może w ogóle nie przynieść zamierzonego rezultatu. Może wręcz wywołać skutki niezaplanowane (np. znużenie czy rozproszenie uwagi słuchaczy), na których nikomu nie zależy.

Rozpoznanie elementów sytuacji retorycznej oznacza właśnie wskazanie wszystkich czynników towarzyszących wypowiedzi. Grafika przedstawia najważniejsze elementy tej sytuacji.

LUZIE

- nadawca
- odbiorca
- świadkowie

Przygotowując wystąpienie, trzeba wziąć pod uwagę czynniki określające to, kim jest nadawca (wiek, płeć, wykształcenie, funkcja, pochodzenie, rola społeczna, kolor skóry, wyznawany światopogląd) i do kogo mówi (liczba nadawców i odbiorców – czy to pojedyncza osoba, czy grupa itp.). Bardzo ważne jest również ustalenie relacji między nadawcą a odbiorcą/odbiorcami (np. prywatne, służbowe, towarzyskie, intymne, rodzinne, oficjalne, nieoficjalne itd.).

CZAS

- kiedy: wcześnie rano, nocą, w porze przedobiednej, po wielu godzinach zajęć, po trzech innych osobach mówiących o podobnych rzeczach itp.
- jak długo: mamy pięć minut, godzinę, pół dnia itp.

MIEJSCE

- gdzie: różne obszary przestrzeni publicznej, np. klasa szkolna, boisko, korytarz, przystanek autobusowy, wewnątrz tramwaju, sala wykładowa, urząd, plac w mieście itp.

TŁO

- okoliczności towarzyszące mówieniu, a więc warunki pogodowe, cisza lub gwar, sąsiedztwo ruchliwej ulicy, skandowanie manifestantów, awaria klimatyzacji itp.
- uwarunkowania społeczne, kulturowe, polityczne (nastroj polityczny, kultura prawna, wielokulturowość lub monokulturowość itp.).

TEMAT

- to, o czym się mówi (zawodowy, specjalistyczny, dyżurny, temat tabu etc.).

Od wszystkich tych elementów zależy gotowość do wygłoszenia własnych przekonań, poglądów, ocen, komentarzy czy intencji. Gdy możliwie precyzyjnie określimy te składniki, będziemy w stanie dopasować nasze wypowiedzi do okoliczności i sprawić, by wzrastała ich skuteczność.

LITERATURA

T. Łysakowski, *Wpływowe osoby. Gramatyka i perswazja*, Warszawa 2005.

M. Rusinek, A. Załazińska, *Retoryka podręczna, czyli jak wnikliwie słuchać i przekonująco mówić*, Kraków 2005, rozdz. I–III.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

W tabeli umieszczamy informacje o tym, jakie ćwiczenia będą dalej dostępne (ich liczba, szczegółowy problem, którego dotyczy każde ćwiczenie, techniczne wskazówki dla nauczyciela). Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń znajdują się na końcu scenariusza.

Nr ćwiczenia	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
1	Określanie składników sytuacji retorycznej; charakterystyka okoliczności wypowiedzi	Podziel uczniów na dwu-, trzyosobowe grupy; poproś, aby odpowiedzieli na pytania najpierw indywidualnie, a później niech porównają odpowiedzi między sobą w grupach. Czas: 20 minut
2	Skuteczność a okoliczności wypowiedzi; stosowność, wiarygodność	Podziel uczniów na 4 grupy. Każda grupa dostaje jeden przykład. Zadawaj pytania pomocnicze. Czas: 12 minut
3	Konwencja, kody kulturowe; komunikowanie niewerbalne i werbalne	Poproś uczniów, żeby dokładnie przyjrzeni się fotografiom. Zapytaj, co na nich widzą – każdy element może mieć znaczenie! Czas: 10 minut
4	Kreowanie nadawcy w tekście; perswazyjna moc gramatyki	Daj uczniom czas na przeczytanie tekstu, a następnie omówcie wspólnie każdy z przykładów. Poproś uczniów o podanie własnych przykładów „włączania” lub „wylączania” ze wspólnoty za pomocą „my”. Czas: 15 minut
5	Formy adresatywne; relacje nadawczo-odbiorcze	Poproś uczniów kolejno o odczytanie miniscenek z podziałem na role; wspólnie omówcie relacje, które łączą mówiących. Czas: 15 minut
6	Przełączanie kodu; formy adresatywne a stosowność	Poproś uczniów o wskazanie parametrów każdej z tych sytuacji, a następnie oceńcie stosowność. Czas: 10 minut
7	Komunikowanie intencji wprost i nie wprost; przełączanie kodu	Podziel klasę na dwa zespoły, każdy niech zajmie się jednym zestawem. Jeśli zadanie nie spowoduje żadnych trudności, poproś o dopisanie kilku innych możliwości do każdego zestawu. Czas: 15 minut

ĆWICZENIA

I ĆWICZENIE 1

Podziel uczniów na dwu-, trzyosobowe grupy; poproś, aby odpowiedzieli na pytania najpierw indywidualnie, a później niech porównają odpowiedzi między sobą w grupach.

Przeczytaj teksty i odpowiedź na pytania:

- Kim jest nadawca?
- Do kogo mówi?
- Kiedy formułowana jest wypowiedź?
- Gdzie ma miejsce sytuacja?
- Co jest tematem wypowiedzi?
- Co różni te teksty?

SYTUACJA PIERWSZA (A–D)

A. Moi drodzy, jak zapowiadałam, tematem dzisiejszej lekcji będzie wolność słowa. Zastanowimy się nad tym, czy jest dana raz na zawsze, kiedy może być zagrożona i czy istnieją sytuacje, w których wolność słowa wcale nie jest najważniejsza. Mam nadzieję, że przygotowaliście przykłady, o które was prosiłam. Zaraz się o tym przekonamy.

B. No najgorzej... Słyszałeś?! Będzie sprawdzać! Nie dość, że nuda na maksa, to jeszcze zapomniałem o tych przykładach. A dwie lekcje z nią, to się skapnie na bank. E tam, jak wolność, to wolność – zaraz powiem wszystko, co myślę i będzie niezła szopka, he, he.

C. Yyyyy, no dla mnie wolność słowa najlepiej widać w internecie. I tylko na przykład tutaj, jak tu siedzimy, to każdy z nas ma swoje konto na Facebooku, i my, i pani też, i możemy tam napisać mnóstwo różnych rzeczy, i w sumie każdy może, nawet jak myśli coś niepopularnego albo niemądrego. I to jest też wolność słowa na przykład.

D. – No dobra, robimy, bo mało czasu zostało, będzie się czepiać, bo wszyscy już coś mają. Hej, skupcie się! Haaalo! Pisz, Antek! Nie tu, na środku, bo musimy zmieścić wszystko. Okej, to po kolei: Kaśka?

– Yyyy, uwaga, lecę: Wolność słowa to fundament demokracji.

– Dobra. Jacol?

– Wolność słowa to najważniejsze prawo.

– Michu?

– No to teraz brawo ja: Wolność słowa to nie wolność kłamstwa.

SYTUACJA DRUGA (E–F)

E. Kochani! Cieszę się bardzo, że pomimo okrutnie późnej pory dotarliście cali i zdrowi. I – jak widzę – uśmiechnięci! Okoliczności nie sprzyjają, sami zresztą odczuliście je na własnej skórze i chyba nikt nie spodziewa się wielkich przemówień. Podam tylko najważniejsze informacje. Nie mogę jednak wcześniej nie przywitać naszych gości w Polsce. Bardzo się cieszymy z Waszego przyjazdu – i choć sama podróż przebiegała w niespodziewanie trudnych warunkach, to mam nadzieję, że pobyt u nas będzie przede wszystkim czasem bezwypadkowym, spokojnym, beztrudnym. Liczę, że zechcecie poznać historię wielu ważnych dla nas miejsc i ludzi, którzy ją współtworzyli. Niech to będzie także czas odpoczynku i radości ze wspólnego działania! Witamy w Polsce! Witamy w Poznaniu! Teraz komunikaty...

F. Szanowni Państwo! Dyrekcja Liceum im. Polskich Noblistów pragnie powitać uczniów z Dr. Nassau College. Wymiana międzynarodowa ma przede wszystkim zwiększyć kompetencje językowe uczniów, wspomóc budowanie relacji międzyludzkich oraz dawać szanse na poznawanie kultury i historii obu krajów. W tym roku współpraca została nawiązana z Holandią, a głównym hasłem, które jej towarzyszy, jest „Wolność to nie dowolność”. Odniesienia są wielokierunkowe, ale największy nacisk położono na przeciwdziałanie zmianom klimatycznym. Aktualna sytuacja nikomu nie pozwala na obojętność, zwłaszcza młodzieży. Uczniowie wraz z gronem pedagogicznym i rodzicami przygotowali atrakcyjny i bardzo dynamiczny program pobytu w Polsce...

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

SYTUACJA PIERWSZA – przykłady A–D łączy kilka elementów:

- miejsce: klasa szkolna,
- czas: godzina lekcyjna,
- kultura, polityka: ten sam moment historyczny, a więc także sytuacja polityczna, funkcjonujące media, znane teksty itp.,
- temat: wolność słowa,
- ludzie: uczestnikami są uczniowie i nauczycielka (ale wymieniają się rolami: czasem są nadawcami, czasem odbiorcami, innym razem jedynie świadkami).

PRZYKŁAD A.

Nadawcą jest nauczycielka, odbiorcami uczniowie. Najpewniej jest to początek lekcji (ustalenie tematu głównego, którym jest wolność słowa, wprowadzenie na temat tego, czym się będą zajmować). W tekście pojawiają się sygnały, że relacja nauczycielka–uczniowie jest hierarchiczna (strona stojąca wyżej w hierarchii może wyznaczyć zadanie drugiej stronie, a później zweryfikować jego wykonanie).

PRZYKŁAD B.

Swobodny styl, emocjonalność wypowiedzi, temat wskazują na to, że jeden z uczniów mówi do innego. Biorąc pod uwagę wykładniki sytuacji retorycznej, trzeba założyć, że mówi szeptem, najpewniej do sąsiada z ławki (gdyż w sytuacji biorą udział jako świadkowie inni uczniowie, a także nauczycielka, która mogłaby tę wypowiedź usłyszeć, gdyby została wypowiedziana głośno).

PRZYKŁAD C.

Nadawcą jest uczeń, a odbiorcami pozostali uczniowie i nauczycielka. Najprawdopodobniej jego wypowiedź jest reakcją na zadane przez nauczycielkę pytanie o wolność słowa. Widać próby stworzenia wypowiedzi poprawnej, logicznej, unikanie kolokwializmów, emocjonalizmów, eufemizację (nie „głupie”, lecz „niemądre”). Kształt tej wypowiedzi jest próbą dostosowania się do oficjalnej sytuacji szkolnej.

PRZYKŁAD D.

Wypowiedź jest dialogiem (a właściwie polilogiem) uczniów – jej swobodny, nieoficjalny charakter (np. kolokwializmy, formy użytych imion, formy per ty) może świadczyć o rozmowie w gronie rówieśniczym. Wykonywane przez nich zadanie ma być utrwalone na piśmie, w tekście wyraźnie wydać podział na to, co oficjalne (bo ma być zapisane) oraz nieoficjalne (rozmowy uczniów w trakcie wykonywania zadania). Zagajenia (Hej, skupcie się! Haaalo!) mogą sugerować, że panuje hałas, chaos, rozprzężenie (istotne elementy związane z okolicznościami towarzyszącymi, z którymi mówiący musi sobie radzić).

SYTUACJA DRUGA – przykłady E i F

W mowie kreujemy siebie jako nadawców, sprawiamy, że ma ona znaczenie autoprezentacyjne. W zależności od sposobu komunikowania się jesteśmy postrzegani jako nudni (F) lub atrakcyjni (E), mili (E) albo niedostępni (F), empatyczni (E) czy obojętni (F). Oprócz tego mowa buduje relacje między mówiącym a odbiorcami, może on zbliżyć się do nich (E) lub też oddalić od nich (F). Może się wznieść ponad nich (F) lub z nimi zrównać (E).

I ĆWICZENIE 2

Podziel uczniów na 4 grupy. Każda grupa dostaje jeden przykład. Zadawaj pytania pomocnicze.

Przeanalizuj poniższe sytuacje: Które elementy mogą spowodować, że wystąpienie może nie być udane? Co można by zrobić, żeby poprawić sytuację?

1. Sala jest pełna przedszkolaków. Czekają na gościa, który ma im opowiedzieć o tym, kim była patronka ich przedszkola, Maria Konopnicka. Wchodzi mężczyzna w garniturze i okularach, staje przed nimi i zaczyna czytać: Maria Konopnicka urodziła się 23 maja 1842 roku w Suwałkach, była córką Józefa Wasiłowskiego i Scholastyki z Turskich.
2. Podczas zakończenia roku szkolnego o zabranie głosu zostaje poproszony przedstawiciel rodziców. Jest bardzo poruszony i zdenerwowany, zapowiada, że przygotował sobie wystąpienie na piśmie, otwiera teczkę, w której widać okazały stos kartek...
3. Podczas zakończenia roku szkolnego o zabranie głosu zostaje poproszony przedstawiciel rodziców. Jest bardzo poruszony i zdenerwowany, zapowiada, że na rozweselenie chciałby zacząć od dowcipu silnie związanego ze szkołą: Blondynka zdaje egzamin. Nie odpowiedziała jeszcze na żadne pytanie, w końcu nauczyciel zaczyna oglądać dziennik. – Widzę, że masz same niedostateczne. Jaki jest właściwie twój ulubiony przedmiot? – Smartfon.
4. Sąsiad kandyduje na przewodniczącego rady osiedla. W swoim wystąpieniu dużo mówi o ekologii, o wpływie właściwego sortowania śmieci na środowisko naturalne, o świadomym obywatelstwie. Codziennie widzisz go, jak wyprowadza psa, który załatwia się w piaskownicy na placu zabaw.

I ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Każda wypowiedź świadczy o nas – a więc tym, co mówimy, jak wyglądamy, jak się zachowujemy, jak prezentujemy się odbiorcom – tak zostajemy przez nich zapamiętani. W każdej z czterech zaproponowanych scenek nadawca decyduje o fortunności swojej wypowiedzi.

Oto możliwe powody niefortunności:

1. Jeśli mówiący nie zwróci uwagi na odbiorcę, nie dopasuje do odbiorcy stroju, zachowania komunikacyjnego (czytanie) czy stylu wypowiedzi (powaga, precyzja, wielość danych), nie pomoże najdłuższe nawet przygotowanie. Gdy mówimy do dzieci, pochylmy się nad nimi, zastanówmy się, czy z nimi nie usiąść w kręgu, zapytajmy o coś, co mają szansę znać, zacznijmy od rzeczy, które są dla nich ciekawe, oczywiste, które one lubią.
2. Nerwowość czy poruszenie to naturalne stany dla tych, którzy nie występują często – warto jednak zwrócić uwagę na to, co widzą nasi odbiorcy, gdy na nas patrzą. Gdy trzęsą nam się ręce, może lepiej nie wzmocniać tego poprzez kurczowe trzymanie kartek – a już na pewno nie sygnalizować odbiorcom (pokazując stos papieru), że będziemy mówili godzinami...
3. Stosowność to jeden z kluczowych elementów w przygotowaniu wystąpienia – musimy wziąć pod uwagę, do kogo mówimy, kto nam się będzie przysłuchiwał, a więc – w przypadku ryzykownych dowcipów – kto potencjalnie może się poczuć urażony. I nie pomoże tutaj żaden luźny związek tematyczny ze szkołą, jeśli osoby na sali się obrażą (a, uwaga, obrazić się mogą nie tylko osoby o blond włosach).
4. Ważne, by mówiący nie udawał za wszelką cenę kogoś innego, bo zupełny brak wiary w to, co się mówi, zostanie prędzej czy później zdemaskowany, obnażony. Wiarygodność to jedna z kluczowych kategorii, o których warto porozmawiać, jeśli chcemy wypaść kompetentnie czy przekonująco.

Uwaga: przy każdej z tych scenek warto poprosić uczniów o skonstruowanie własnych przykładów, wymyślenie innych powodów niefortunności.

ĆWICZENIE 3

Poproś uczniów, żeby dokładnie przyjrzeni się fotografiom. Zapytaj, co na nich widzą – każdy element może mieć znaczenie!

Wyobraź sobie, że widzisz przez szybę takie sceny, jak na obrazkach. Nie słyszysz jednak, co mówią ludzie. Zredaguj potencjalne teksty – utrzyмай je w konwencjonalnym, wynikającym z okoliczności kształcie. Wszystkie ilustracje dotyczą „Efektu Domina”.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Konwencje wyrażają nasze przyzwyczajenia, mają utarte znaczenia. Dzięki znajomości konwencji łatwo odnajdujemy się w sytuacjach komunikacyjnych. Warto podkreślić, że gdy uczymy się języków obcych, wraz ze znajomością słownictwa i struktur gramatycznych musimy zdobyć wiedzę o sytuacjach użycia, np. instruuje się nas, że dane zwrot używany jest w sytuacjach bardzo poważnych, formalnych, a inny możemy wykorzystać w rozmowie ze znajomymi, bliskimi lub w gronie przyjacielskim.

Sens wyrażany jest także za pomocą odpowiedniego ułożenia ciała, gestów, mimiki – często są one z zależne od kultury i to właśnie znajomość kodów kulturowych sprawia, że nie tylko wiemy, co mówić, ale także – jak się zachować.

Mowa ciała współdecyduje o komunikowanych sensach, muszą się one ze sobą spajać. Np. trudno przyjąć wyrazy współczucia od kogoś, kto śmieje się i nie potrafi utrzymać powagi.

Czasami ludzie używają ciała, gdy brakuje im słów: zamiast pocieszać – po prostu przytulają i ocierają cudze łzy; zamiast witać – wyciągają rękę i się uśmiechają; zamiast wyjaśnić drogę – pokazują, którądy iść.

ĆWICZENIE 4

Daj uczniom czas na przeczytanie tekstu, a następnie omówcie wspólnie każdy z przykładów. Poproś uczniów o podanie własnych przykładów „włączania” lub „wyłączania” ze wspólnoty za pomocą „my”.

Przeanalizuj, kto naprawdę mówi w miejscach wskazanych w tekście pogrubieniem (czyli: kim jest „my” osoby mówiącej i do czego służy).

Mówi urzędniczka prowadząca spotkanie w reprezentacyjnej sali Urzędu Miasta:

”
Najgoręcej państwa **witamy** na debacie z okazji Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego! **Zorganizowaliśmy** to spotkanie z radością i troską. **Wsluchamy się** w argumenty zgromadzonych tutaj zacnych gości, **powiemy** wiele o palących problemach współczesności, bo przecież **jesteśmy** żywo **zainteresowani** nie tylko tym, żeby mówić poprawnie, ale także mądrze i etycznie. Gdy **mówimy** po polsku, zbyt często nie towarzyszy nam refleksja o tym, jak mówimy. Ostatnio wiele czasu **poświęcamy** mowie nienawiści, dyskutujemy o tym, co **zepsuliśmy** w debacie publicznej. **Zadamy** gościom – specjalistom od komunikacji – wiele pytań, na pewno na wiele z nich także satysfakcjonująco **odpowiemy**.
”

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Gdy używamy formy MY, przekazujemy mnóstwo różnych informacji – i jednocześnie budujemy wizerunek nadawcy. Pierwsza osoba liczby mnogiej uchodzi także za najskuteczniejszą perswazyjnie: pozwala włączać do wspólnoty (my inkluzywne), wykluczać z niej (my ekskluzywne), identyfikować z danym gronem lub naznaczać.

PRZYKŁADY:

- *witamy* – my: gospodarze oraz paneliści,
- *zorganizowaliśmy* – gospodarze,
- *wsluchamy się* – my: gospodarze i wszyscy na sali (utożsamienie z odbiorcą),
- *powiemy* – tzw. *pluralis coniuncturalis*, czyli świecenie blaskiem odbitym (mówić będą paneliści i eksperci, ale my niepostrzeżenie włączamy się do tego zacnego grona, żeby wypaść lepiej),
- *jestemy zainteresowani* – my inkluzywne, włączające całą społeczność,
- *mówimy* – my: Polacy,
- *poświęcamy* – my: dyskutujący o problemach sfery publicznej,
- *zepsuliśmy* – tzw. *pluralis adulatorius*, czyli tańczenie się w cudzym błocie (użycie „my” służy do przy- pochlebiania się komuś, wkradania się w czyjeś łaski),
- *zadamy* – my: gospodarze, odbiorcy na sali, ale nie paneliści, goście,
- *odpowiemy* – tzw. *pluralis coniuncturalis*, czyli świecenie blaskiem odbitym.

I ĆWICZENIE 5

Poproś uczniów kolejno o odczytanie miniscenek z podziałem na role; wspólnie omówcie relacje, które łączą mówiących.

A.

- Aniu?
- Tak, skarbie?

B.

- Stary!
- Siemano, byku!

C.

- Dzień dobry, pani profesor!
- O, dzień dobry! Jak miło widzieć!

D.

- Moje uszanowanie!
- Dzień dobry!

E.

- To do środy!
- Ciao!

F.

- Cześć, Jasiu!
- Co się mówi?!
- Do widzenia!

G.

- Wielce Szanowni Jubilaci! Dostojni Goście!

H.

- Cześć!
- Hej!

I.

- Dzień dobry!
- Witam! Witam! Kopę lat!

J.

- Gośka?
- Witaj, kochana!

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Jednym z najbardziej wyrazistych składników sytuacji są sposoby zwracania się do innych ludzi. Nazywamy je formami adresatywnymi. Formy te mają niezwykłą moc – zawierają w sobie wiele informacji o relacjach, jakie wiążą ze sobą osoby komunikujące się. Dzięki nim wiemy, że porozumiewający się ludzie:

- są ze sobą blisko spokrewnieni,
- darzą się szacunkiem,
- nie znoszą się,
- są ze sobą w relacjach formalnych, oficjalnych,
- łączą ich więzi służbowe,
- nie znają się, są sobie obcy.

Dzięki tym składnikom sytuacji możemy zbudować swoją pozycję, w której wypowiedzi będą służyły określonym celom, które wcześniej sobie określimy. Możemy więc zmanifestować swoją przewagę nad innymi, chcieć się do nich upodobnić czy też wyraźnie zaznaczyć opozycyjny stosunek do kogoś.

Formy adresatywne pojawiają się bardzo często na początku lub na końcu komunikowania i włączane są do powitań lub pożegnań. Te elementy zaznaczają początek lub zakończenie komunikowania.

ĆWICZENIE 6

Poproś uczniów o wskazanie parametrów każdej z tych sytuacji, a następnie oceńcie stosowność.

Oceń poniższe wypowiedzi pod kątem ich stosowności.

Matka w domu do córki: *Dzióbku, pojedziesz ze mną na zakupy?*

Matka do koleżanki spotkanej w sklepie: *Zobacz, jak mój Dzióbek wyrósł?*

Matka do sprzedawczyni: *Mojemu Dzióbkowi niedobrze w żółtym.*

Matka do nauczyciela: *Czy naprawdę mój Dzióbek zgłosił się do pomocy?*

Matka do ojca córki: *Strasznie się dziś pokłóciłam z naszym Dzióbkim.*

Matka do policjanta w trakcie kontroli drogowej: *A Dzióbek mnie ostrzegął, że za szybko jadę...*

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Formy przedstawiające inne osoby muszą być dostosowane do konkretnego użycia. Należy więc pamiętać, że to, co jest wyrazem bliskiej więzi, miłości, bliskości w sytuacjach domowych, rodzinnych, intymnych czy po prostu prywatnych, jest niedopuszczalne w sytuacjach o większym stopniu oficjalności. Ważne jest uświadomienie sobie, że użycie formy familiarnej w sytuacjach nieprywatnych może budzić śmieszność, narażać kogoś na kpinę lub politowanie. Zatem koniecznie należy pamiętać o przetłaczaniu kodu, co oznacza wybór formy dostosowanej do obecności innych osób. Wyrazistym przykładem jest zwracanie się syna do ojca, który jest jego nauczycielem w liceum – nie stosuje się w tym przypadku formy „tato”, ale tradycyjną formę szkolną „panie profesorze”.

| ĆWICZENIE 7

Podziel klasę na dwa zespoły, każdy niech zajmie się jednym zestawem. Jeśli zadanie nie spowoduje żadnych trudności, poproś o dopisanie kilku innych możliwości do każdego zestawu.

W jakich okolicznościach, kto, o kim, o czym i do kogo może powiedzieć takie słowa? W jakich okolicznościach, kto, o kim, o czym i do kogo może powiedzieć takie słowa?

a)

- Ale Syberia!
- Zimno tu!
- Czy mógłbyś zamknąć okno?
- Proszę, zamknij okno.
- Moje gardło!
- Już wystarczy tego wietrzenia!

b)

- Proszę o ciszę!
- Zamknijcie się!
- Nie jesteście w lesie!
- Głowa mi pęka!
- Czy mogę prosić o ciszę?
- Zaczynamy zajęcia.

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

W konwencjonalnych sytuacjach retorycznych mamy do wyboru wiele możliwości zakomunikowania intencji. Jeśli zależy nam na faktycznym rezultacie – chcemy, żeby ktoś zadziałał, zrobił coś konkretnego, chcemy wywołać odpowiednie skutki, pokierować czyjś zachowaniem, wybieramy formy, które mogą wyrażać nasze oczekiwania wprost, w sposób jasny i bezpośredni. Jednak możemy także wybrać sposoby, które wyrażają nasze intencje nie wprost, a poprzez wypowiedzi niebezpośrednie, których sens może zostać właściwie odczytany dopiero w konkretnej sytuacji. Ich wieloznaczność eliminuje kontekst użycia.